

Luka 1:1 E vē ona iloa e koe, e tokalahi nā tino kua taumafai ke ki lātou fakamaumaua ki lalo nā mea kua uma te fakataunukugia....

He a te lahi o na koloa e fakaaoga e tagata Tokelau, ma na koloa e tiaki i he tauhaga e fokotahi?

Ko he hukehukega ea te Ofiha o Fakamaumauga a Tokelau ki na koloa na kaumai ki Tokelau i te 2015/2016, he kotokotoga

Ko te fehili pe hea te lahi o na mea e fakaaoga ma tiaki i te tauhaga e fokotahi e mafai ke tali i he tulaga fai gofie. E mafua ona e fokotahi oioti te falekoloa ma he koloa ‘paka’ e fokotahi i na nuku taki tahi, Atafu, Nukunonu ma Fakaofo. Ko te lahiga lava o na meakai, na mea inu hikaleti, huau ma na mea fau fale e fakatau kui mai na fale koloa ienei. Ko na koloa ienei e hapalai mai e te Ofiha Hokotaga o Tokelau ma Apia (TALO) i Apia, ko kina te teu ai na fakamaumauga hako o na fakatauga e fai. I he poloteki hukehukega mo na fakamaumauga, ko na inivoihi o te tauhaga 2014 na vakilikili ai. Ko te ikuga ko he ata kehe lele mo he nuku ei te Pahefika, e tupu ai ni popolega.

Ko na fakamaumauga e maua mai i ni inivoihi fale koloa, na mafai ke fakamaonia lahi lele te hako mai na menifehi o na vaka. Ko napapa ienei ni tokumeni aloakia ea te Ofiha o te Tiute e kaumai fakatahi ma na uta. E fakamatala mai ai na voliume ma te mamafa o na uta, ma auiliili ai foki te aofaki o na hikaleti, na alakaholi (mo te fuauaga o na lafoga). Ko na menifehi foki e iei ai ai na tavale, na tane vai, ma na mea totino (kafai e hikitia) e he fakataua i kinei.

Ko na aofaki o na koloa mai fafo mo te 2014 e maua, ma fuafua ki te faitau aofaki o tagata Tokelau (1,383 i te faitauga o tagata ia Tehema 2013). E iei te pepa fakaopoopo puipuia e maua ai na fakamaumauga i na nuku takitahi. Ko te pepa e gafa ma ni uta e 55 i te 2014 mai Apia i Hamoa, te uifu pito hili te pili mai, i na vaka, te PV Matua, Lady Naomi, Samoa Express, ma te Southern Phonex. Ko te taimi tena ko heki iei he Fasefulu ma he Mataliki.

Fakauigaga o na fakamaumauga o na koloa mai fafo i te 2014

Ko te pepa tenei e kikila patino ki ni vaega taua e lima: ko na meakai ma na mea inu e heai he alakaholo, hikaleti, huau ma na otaota makeketu. Kae ko he mea e popole ai, ko tala e uiga ki na mea ienei, e he matua lelei. Ko tagata o Tokelau e nonofo i he hikomaga e aloa e olatia i te ika, te fualu ma te popo. Kae ko na meakai kua makoi nei ki ei, ko na meakai ia kua kitea e 'kino' i na itu tau te aoga ki te tino o te tagata: e maualuga ai te gako e liu, te huka, te mahoa ma te mahima; kae matua maulalo o ni vaitamini fou ma ni faipa mai ni fualakau ma veti fai hupo. Ko te ulaula ma te inu meainu alakaholi e i he tulaga e he maua ai he ola malolo. Ko na mea uma e takua e fai hao ki ni fakapokepokega ma te lahi o na Famai He Pipihi i tamaiti ma tagata matutua , kae maihe kafai e he lahi ni gaoioiga e fai.

Ko na meakai foki e fakaaoga, e maua mai ai foki ni otaota makeketu e tatau ona toe kave kehe. I he itu lelei, ko te toe vili o na otaota mai ni ni mea nae ola ko he mea lelei, e fakaaoga e na manu fafaga. Ko Tokelau kua lava tana malohiaga e maua mai te hola. Ko te tulaga tenei ku faka taikole ai na manakoga tau te tiho i na motu.

Ko te pepa tenei e he tuku atu ai ni fakatutuga mo te toe fakaleleia o te tulaga o te olaga ma na auala e fakaaoga ai na meakai ma ietahi mea e tagata o Tokelau. Kae, ko te taimi muamua ia maua ai he fakamaumauga hako ma te fakatuatuagia e uiga ki na koloa mai fafo. Ko na fakamaumauga ienei e mafai ke fakaaoga e te Mataeke o te Ola Malolo, ma te Maateke o te Atiga o te Ikonomi, na Koa Natula ma te Hikomaga (EDNRE) ke fatu ki ei ni polihi talafeagai, ma ke onoono haele ai te aoga o na polihi ienei fuafua ki na fakamaumauga ienei i he taimi pili mai.

Ko te aofaki katoa ote fakatupega mo na koloa mai fafo a te falekoloa ma te paka na fakafano e NZ\$5, 239,523. Ko te vaega o na meakai ma na meainu e heai he alakaholo e NZ\$2.0 miliona. Ko na meainu alakaholo ma te hikaleti e NZ\$1.4 miliona.

Ko te folahaga tenei e tuku atu ai oioti he kikilaga katoa kae e he ko he fakaaliga. Ko te tala katoa o na koloa mai fafo e fakamaumau i ni lipoti e lua. Ko te lipoti muamua na tuku ki te Malo Fakaauau ia Novema 2015, ma e avanoa i te kupega vateatea a Tokelau:

<http://www.tokelau.org.nz/Tokelau+Government/Government+Departments/Office+of+the+Council+for+the+Ongoing+Government+OCOG/Tokelau+National+Statistics+Office/Tokelau+imports+from+Samoa.html>

Ko te tahi lipoti ma ni pepa e lagolagoa ma ni ietahi vakilikiliga ka fakamatuku atu i he taimi pili mai.

Mo ni ietahi Fakamatalaga, fakafehokotaki ia dr Jaap (iapi) Jasperse, Ofia o Fakamaumauaga Tokelau, PO Box 3298, Apia, Samoa. Imeli iapi.jasperse@tokelau.org.nz telefoni + 685 7294913

Ko na talanoaga ma Professor Elaine Rush Auckland University of Technology, e amanakia ma te fiafia.

Meakai ma na mea inu e heai he alakaholi

Ko te meakai mahoa taua i Tokelau ko te alaiha mamago paepae (62.4 tane na fakatau mai i te 2014), pateti (17.3t e tulua. Ko na talo e he fakamaua i na inivoihi a na koloa. Ko ietahi veti ko te Agiagi (8.0t) ma na Kaloti (0.9t).

Fualakau kaina fou e aofia ai na Moli (3.4t) ma na Apu (3.0t). Halati fualakau tuku apa (1.8tnett) e taulia lahi, kae e he lelei ona ko te lahi o te hukaiei.

Ko na polotini taua na fakatau i te 2014 e na koloa, ko te vae Moa, (54.1t), kapahau Moa (8.6t), Pihupo (7.1t), Povi mahima (6.1t) Mamoe chops (5.7t), ua Mamoe (4.1t), Mamoe flaps (3.7t) ma na itukaiga hohihi valevale (13.4).

Ko te fakatau mai o na apa Mackerel i te huau (8.1t) ma na apa Tuna i te huau(5.0t) he mea e ofo ai aua e lahi te ika i Tokelau, e i te faitau aofaki i na Hakilikiliga ki na Tupe Maua ma Fakafanoga Tupe a na Fale nonofo.

I na mea e tao ma kuka ai, ko te lihi e tumau ai te huka kekena (49.4t), Falaoa takalahi ma te Baker's (25.6t), ma te huau kuka (21.0 mita fua faka tafafa). Ko na lalia noodle e aloa e taulia (8.7t).

Ko na meainu e heai ai he alakaholo ko na Huhu (49.2t) ma na Huhu pauta (4.7t), ma na vai utufagu (32,0 kiupiki mita), Just Juice (15.3 kupiki mita), ma te Zap hukalaki (12.9 kupiki mita). Ko na meainu fakakaponi uma e aunoa ma te alakaholo na fakaha e na nuku e 3 talu mai te 2014 – he mafuaaga na maua ai he fakailoga fakapitoa ma Tokelau mai te WHO i te 2015.

Ko he fakatakitakiga eo he kaiga eo te taeao i he fale tali malo (falaoa falai, bacon, apa supoketi); meakai o te po (moa, alaiha kale): e fuaefa te vaega e maualuga ai te gako ma te mahoa, taikole te vaitamini ma na meakai fualakau kaina ma na veti.

Ko he tulaga fakaalofa aua ko ko na meakai kua taulia ko na meakai ia kua kitea e “kino” i te itu tau ki te aoga ki te tagata: maualuga te gako, te huka, mahoa ma te mahima; kae matua maualalo i te vaitamini ma na faipa o na fualakau kaina ma na veti. E fakaopoopo te heai o ni gaoioiga lahi, ma te lalahi o na meakai, ko na mea uma ienei e fai hao ki te lahi o te fakapokepokega ma te takalahi o na Famai he Pipihi i Tokelau, kae maihe te fuaefa atili.

Ke iei he kikilaga katoa ki te fakaaogaga tau toka tahi, ko na meakai ma na meainu mai fafo i te 2014 na vaevae i te faitau aofaki o tagata (1,383) ma na tino kua fakataga fakatetulkafono ke galulue (15-64 tauhaga, e toka 852 ia tino) ka hili atu te lahi o a latou meakai e fakaaoga. Ko te ikuga e kitea tonu ai te tulaga o na mea kai e fakaaoga e te tau toka tahi i te vaiaho f.t. Ko na Meakai kautu – Alaiha mamago paepae: 0.87-1.4 kilokalama i te vaiaho (e tutuha ma te 1.89 ki te 3,07 kg alaiha vela i te vaiaho, Pateta: 0.24-0.39 kg i te vaiaho; Ko ietahi kapohaiteleti – Huka kekena: 0.69-1.12 kg i te vaiaho; Ko na polotini kautu kae e he aofia ai na ika mai te gataifale – vae moa: 0.74-1.20 kg/vaiaho; Gako: Huau kuka ko te puna ia e hili te ‘mama’: 0.29-0.47 lita i te vaiaho. Matau e he kino uma na huau kuka (kafai e he liu) e he fakaaogagia foki te lahi o te huau tenei (e ui maualuga i na falaoa ma na pata); ko he tahi puna e malohi ai te gako e he kitea aua ei loto o na puna o na polotini e ve ko te moa, apaika, mamoe, pihupo ma na hohihi.

Alakaholo: Uaina, Pia, ma na Fagu Malohi mai fafo

Ko te fakaaoaga o te alakaholo ko he popolega i Tokelau e kitea aua kua iei na tapu a na Taupulega ke taofiofai te fakaaoaga. Fakatakitakiga:

- Kua fakaha e Fakafo te fakatau o ni fagu malohi vagana te pia (ia aho uma, ko taulelea oioti).
- Ko te koloa o Nukunonu e fakatau ai na pia ma na fagumalohi i te Ahogafua, Aholulu ma te Ahofalaile.
- Ko Atafu e fakatau ai te pia ma te fagu malohi i na Ahogafua, Ahotofi, ma na Ahofalaile e 2 ia fagupia fuaefaa te fafine kae tolu te taulelea.
- E fakatau mai na pia a tagata mai te falekoloa kae e he toe mafai ke fakatau atu ki ni tino. E fakataga na fagu mai Hamoa kafai te tino na malaga mai ai.

Uaina: E tuha e 500 lita oioti i te 2014, ko te fakaaoaga o te uaina i Tokelau e he lahi – ko te lahiga ko ni uaina e fakaaoaga i na hauniga lotu ma na fakafiafiaga. E hei he tahi vakilikiliga na fai.

Pia: Ko te pia he koloa taua i te 2014. Ko na pepa a na koloa e kitea ai ko te lahi o te uta na kaumai e 72,000 lita kako na menifehi i te aofaki o na fagu ma o latou lalahi e katoa te 68,000 lita; i ni talatalanoaga ko te afa o te 70,000 lita e fakaaoaga.

Ko te aofaki o na tino i luga ake o te 15 tauhaga (faitauga o te aofaki o tagata Tehema 2013) e 949, ko tona uiga e maua te 74 lita i te tauhaga, pe 1.4 lita i te vaiaho. Ko te aofaki tenei e tutuha ma te 5 inumaga mahani i te vaiaho mo na tino uma i luga ake o te 15 tauhaga.

Fagu malohi: E 11,000 ia lita o na hipili na fakamau na kaumai ki Tokelau i te 201. Na maua i na menifehi ni taki fakatuatuagia nai lo na inivoihi a na koloa, aua ko na koloa e he maua ai ni fakatau ma ni tino tautokatahi. Ko na fakatauga ienei e lalahi: ko Atafu ma Nukunonu, e fakatau ai na hipili i na koloa e vena foki i Fakafo, e he fakataua ai ni hipili. Ko te toka 949 tino i luga ake o te 15 tauhaga pe ova atu, ko te tino e fokotahi e maua te 11.6 lita te tino i te tauhaga, pe 223 ml i te vaiaho.

Ko na tino i luga ake o te 15 e taki 1.8 ia inumaga mahani i te aho. (E tutuha ma te tai 612 kj te tino i te aho i te alakaholo oioti – e fakatuhatuha ki he matua vaega eo he keke hukalaki).

Kae, i hakilikiliga a te STEPS i te 2015 na kitea ai ko te 57.3% o tagata matutua e inu tumau ki te alakaholi, ko te tino inu la e fakaaoaga e ia te 26.4 inumaga mahani i te vaiaho. Ko na taki a Niuhila e fakatu ai te 10 inumaga mahani i te vaiaho mo fafine, kae 5 mo tane (2 ia inumaga mahani i te aho mo fafine kae 3 ia tane, ma ni ahoe lua e he inu ai i te vaiaho (<http://alcohol.org.nz/help-advice/advice-on-alcohol/low-risk-alcohol-drinking-advice>).

Ko na hakilikiliga e kitea ai ko te tulaga o te inu alakaholo i Tokelau e toeitiiti lele oi fakaluagia te inumaga pito lahi e fautuagia; ma ko he tahi faihao foki ki te fuaefa atili ma ietahi famai he pipihi.

Ko na fakamaumauga tau alakaholo mo na nuku takitahi e toe fakavahega (e puipuia) i ni pepa fakaopoopo ki te tokumeni tenei.

Hikaleti

Ko te vakilikiliga o na hikaleti kaumai e kitea ai he ata e matua fakapopolegia, i he kikilaga mai i te ola malolo fakateatunuku, kafai e fakatuhatuha ki Niuhila e 15 pahene o tagata matutua koi ulaula, ma ko te tino ulaula e au ki te 7 hikaleti i te aho (Fakamaumauga a Niuhila 2013).

Ko na fakamaumauga a Tokelau mai na falekoloa ma na menifehi vaka e atafia e ova i te 3 miliona ia hikaleti na fakatau mai i te 2014. Ia Tehema 3013, nae toka 964 ia tino i Tokelau i te 15 tauhaga pe ova ake. I te Tuhigagaigoa a Tokelau i te 2011, 47.8 pahene o te 15+ o te aofakiga o tagata, na tali mai ko ki latou e ulaula.

Ko te 3 miliona hikaleti i te tauhaga vaevae i te 365 aho ma te toka 949 tino vaevae i te 47.8% e tuha e ova i te 18.4 hikaleti i te aho a na tino e ulaula. Ko hukehukega a te STEPS (na fakahalalau e te WHO) e atafia ai ko na tino i te 18-69 na tali mai, e 54.4% e ulaula tumau, ko te ikuga e 19.3 ia hikaleti i te aho. Ka ko na tino na tali mai ki te STEPS (70%) na taumate ta latou ulaula pe a ma te 13.3 hikaleti i te aho, e he mahani na talia ienei oi he hula lahi i ni lipoti. Ko he fuafuaga hako mo Tokelau e 20 ia hikaleti a te tino i te aho.

Ko te famaumauga tenei na fatu ai e te Mataeke o te Ola Malolo te “Poloteki mo he Polihī mo te Puleagia o te Tapaka i Tokelau”, e fakatutu ke fakataikole te fakakitea o tamaiti ki te ulaula ki te 0% ma te ulaula a tagata matutua ki te taikole ifo i te 5% i te tauhaga 2021.

Ko te onoono haele o na fakamaumauga o na hikaleti e fakatau mai i fafo, e maua ai he auala e ahehi ai pe na taunuku lelei na polihī ienei (e ui lava nae taikole ni hikaletia ni tino tau tokatahi na kaumai).

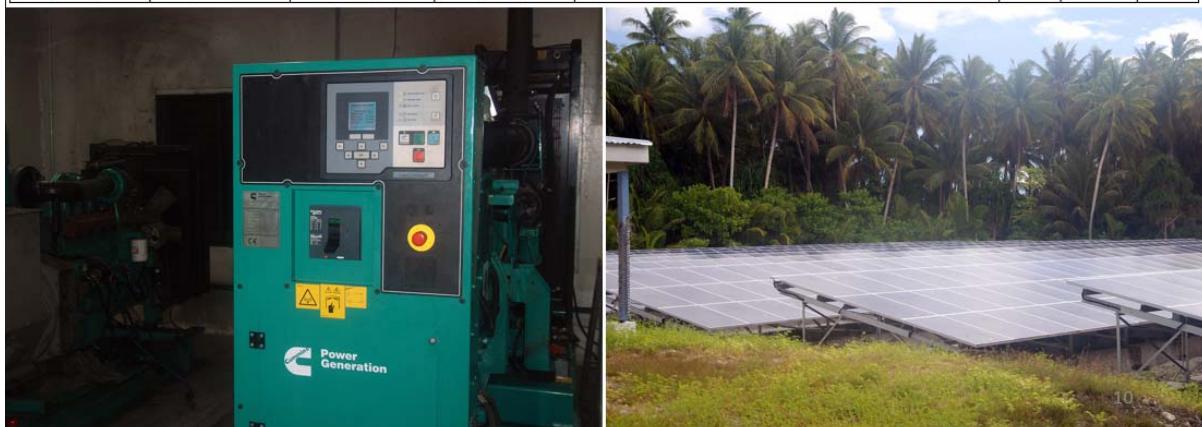

Huau

Ko Atafu ma Nukunonu e takitahi te kakai i te fenua, ko Fakaofe e iei ia Fale (e iei te kakai kautu, te fale fono ma na faleha) ma Fenuafala (e iei te falemai ma te faleakoga). E o Atafu te namo e pito taikole kae o Nukunonu te namo pito lahi. E tuha e 10% o na inivoihi o na koloa mai fafo e fano ki te huau, e lahi ki te penihini. E fakaaoga i na vaka mo na feoakiga ma ko na kehekehega i na fakatauga i na falekoloa i te va o Fakaofe (NZ\$239k i te 2014), Atafu (\$115k), ma Nukunonu (169k) e taua ma e faigofie ke fakamaina, Ko na ikuga ienei e atafia ai te kehekehega i te va o na nuku mo ietahi mea e ve ko na meakai, meainu, hikaleti, ko ni mea moni foki, e he ni mea fai.

Atafu	Fakaofe	Nukunonu	Tokelau	COICOP kulupu	AA	FF	NN
NZ\$120,619	NZ\$186,626	NZ\$152,714	NZ\$459,959	7.2 Meatotino mo femalaakiga (penihini)	7%	12%	9%

Ko te lahiga o te tho e fakaaoga i na nuku, nae fano lahi lava ki te fakaolaga o te paoa kae e iei ni huiga na fai e heki mamao atu. Ko te fakatutuga o na nofoaga mo te paoa e maua mai te la i na nuku e 3 na matua fakataikole ai te fakaaogaga o te tiho ki te 10% o na levolo nae iei muamnua (ko he fehoahoani mo na aho aoaoa, fakafouga mtt). E ui e fakahalalau ko he “malo e 100% te hola”, e iei na fakailoaga ko pahene na paku ki lalo talu ai nei ma hove kua i lalo ifo te paku. Kua kite nei kua hikihiki te fakaaogaga o te paoa ki te 25%.

He galuega faigata te faka tuku tonu o na inivoihi ki na menifehi vaka mo te tiho, aua ko te huau e kave lava i na tane o na vaka oi pamu ai ki ni talamu i luga o na tulula e omamai ki luga o vaka. Ko na uta ienei e he hula i na menifehi vaka ma ka he talanoagia i kinei.

Otaota Makeketu

Ko te fakaaogaga o na meakai e maua ai foki te lahi o te otaota makeketu e tatau ke toe tiaki. I he tulaga lelei, ko te toe vili o na otaota mai ni mea nae ola e manaia lele, e fakai uma ki na manu fafaga, ka ko na pepa afifi o na uta ko he matua fakakonahia hikomaga.

Kua uma te fakamatea e Tokelau ko te pulepulega o na otaota ko he fakamuamua, ma e iei na auala e toe fakafoki ai kua fai i na nuku uma. E iei te Malilega ma Hamoa, e fakafoki ai e Hamoa na otaota makeketu ki Hamoa. Ko te lahiga o te lapihi, koi huhunu lava i na nuku, ko ietahi e totoe lava ke konahia ai e hikomaga.

Ko ni fakatakitakiga eo ni mea ma te aofaki na kaumai i fafo e tatau ona toe fakafoki ko na ipukai/peleti pepa, (34,000), ipuinu pepa (63,000), hipuni pepa (35,000), ipu noodle (125,000), ma moliuila (10,000), afi kehi (4,900), pepa alamini mo na Bongo (74,000), pepa zap (55,000), papulukamu (143,000), nepi (123,000), na kope mo te tumama o fafine (17,000), fagu shampoo ma na conditioners (6000), fagu vai (31, 000), fagu huau kuka (21,000). Atigi fafu malohi (11,000) ma na tama fgagu pia (30,000) e tiaki, e foliga mai ko na fagu pia fuaefa (80,000) te toe fakaliliu ki fafo.

E 7 ia itukaiga meakai tuku apa e ova i te 1 tane na fakatau mai i te 2014. Ko te Mackerel in oil, Tuna in oil, Supoketi, Apa Lolo, Fruit salad, Huhu condensed, apa fala/vili/tipiga e 24 tane i ni apa e 72,000. Ko te mamafa takalahi e 40 kalama, e tuha e 3 ia tane o na ukamea kua tiaki mo na mea ienei oioti. Ko te pahene o na mea ienei na toe vili e he iloa.

Ko te mataeke o te EDNRE ei na fofou ke toe kikila atili ki na fakamaumauga e maua i te lipoti tenei. E manino ko na koloa e kaumai e na falekoloa e maua ai ni fakafitauli lalahi ki te hikomaga, e tatau ke kikila ki ei i ni auala mautu. Ko na mau i luga e mafai ke onoono haele ai te taunukun lelei o na galuega ke toe maua mai na otaota makeketu mtm.

"Ko te lalolagi na tufuga e te Atua i ni aho e 6, malolo ai i he aho e fokotahi, oi fakamama ai e la."
(fakakupuga ea he uo eo au i te SPREP)

Ki fea mai kinei?

He galuega ea te tino mo fakamaumauga te Fakamatalaga o te lalolagi i ni fuainumela, kae he ke hui te lalolagi. Kako te fakakautuga, ko na numela e maua i kinei ko he fakavae mautu e mafai ke fatu ki ei ni huiga e mafai ke onoono haele. Mo he fakatakitakiga, kua fakatutu nei e te Mataeke o te Ola Malolo ni polihī ke fakaitiitia ai te ulaula e ala i te fakataikole o na fakatauga mai fafo , e pa atu ki te 2021, kua heai, mai te 3 miliona hikaleti i te 2014 (e fokotahi te pepa hikaleti 20 a te tino i te aho).

E ki tatou iloa tonu pe fia te lahi o te alakaholo e fakatau mai ki Tokelau, mai na falekoloa ma tagata tau tokatahi. E 26.5 ia inumaga mahani a te tino i te vaiaho, e maualuga, i te inu alakaholo vena ma te malohi e hau ai e tatau ona huhunu kehe. E mafai ke fatu ni polihī e hili atu ke fofo ai te inu, aua ko na polihī e iei nei e ono he aoga (fakatakitakiga ko te fakatapu o te fakatau o ni fagu malohi i te falekoloa o Fakaofo e heki mafai ke taofi ai te kaumai e tagata tau tokatahi; ko na pia e fakataga ke fakatau i Atafu e fakatolugia te numela pito lahi e fakatutu mo fafine ma tane.

Ko te itu ki na meakai, ko tagata o Tokelau, e fakaopoopo ki a latou ika e maua i fenua, he aofaki lahi eo ni polotini, i ni kikilaga, e he maua ai he ola malolo lelei ona e lahi ai te gako, e fakaaoga foki ni kapohaiteleti e lahi ai te huka, kae taikole na veti ma na fualakau kaina. Ko te fuafua ki te huka e fakaaoga, e aofia ai te huka e galō i loto ietahi meakai ma na meanu e aunoa ma he alakaholo, e te va o te 0.83 ki te 1.35 kg a te tino i te vaiaho. Matau te fakatutuga mai te WHO ki tagata tagata matutua, ke hakili to latou malohi mai te taikole ifo mai te 84 ki te 168 hipuni ti i te vaiaho (ko tamaiti e 42 ki te 84). Ko tona uiga ko tagata matutua o Tokelau e fakaaoga e ki latou, ka taikole mai, e fakaluagia te lahi e fakatu mai mo te lahi e tatau ke fakaaoga ai te huka .

E opo fakatahi te lalahi o na meakai ma te he lava o ni gaoioiga, ko te ikuga ko te fuaefa atili. Ko te itu tenei na fakamaonia i te hukehukega a te STEPS i te 2014. I te fakaaogaga o te fua o te mamafa o te tino(BMI: ko te mamafa e vaevae i te hikuea o te loa i na mita) e kitea ai ko te 23% o te aofaki o tagata e mamafa atili (e 25-30 te BMI) ma te 67% e ova fuaefa (BMI e ova i te 30) – he tulaga fakapokepoke, kae maihe mo tamaiti. Ko te fakatulagaga o na meakai ma te lahi e fakamatala i kinei e mafai ke onoono haele ai i he taimi na polihī mo te ola malolo lelei e mafai ke taki ma, e kavekehe ai mea e he maua ai te tulaga lelei o te olaga.

Ko te fakatulagaga i te hukehukuega tenei e ono mafai foki ke fefaiaki ai te puipuia o na meakai ke fakamanino ai na meakai, ma te lahi e manakomia ke fakaputu mo ni tulaga e fakahetonu ai na koloa mai fafo. Ona ko Tokelau e fakalagolago lava ki na meakai e kaumai i Hamoa, ko kinei foki te mafai ai te hukehukega tenei ke maua ai ni taki. E tatau ke kikila pe aoga atu te fakatau mai o ni alaiha (parboiled) nai lo te alaiha mamago paepae.

Ko ietahi vaega na tagofia e tau ki te fakaaoga o te huau, ka ko na falekoloa ma na menifehi vaka e he manino. E he mafai ke ahehi ai te INCD, (Fuafuaga a Atunuku mo ni Hao) he fakalapotopotoga fakavaomalo ei lalo o te COP21, he maliliega ki na huiga i te tau. I he kikilaga ko te tiho e fakaaoga e na vaka laku pahehe ma na vaka laku uta ki Tokelau e ova mamaao atu nai lo te tiho e fakaaoga i fenua, ma e ina faigata ke hui. Ko na afainaga ki te hikomaga e fai ki ei na kikilaga, kae maihe te itu ki na pepa afifi, na atigi fagu, ma na mea e fakaaoga faka fokotahi oi tiaki loa. E manino lele e iei na galuega e fai nei, e mafai ke fakaleleia atili atili. Ona ko te hukehukega o na koloa mai fafo e aofia ai na koloa fau fale e hapalai mo na paka, na faigofie te kikila ki na fakatupega. E iei ietahi vakilikiliga e fai kae ko heki fakatinoa. E tatua atu, ko na fakamaumauga o te 2014 ienei kua maua ai ni mau e fakatuhatuha ki ni mau i ni hukehukega i te lumanaki.

Luka 1:3 Kua manatu ao foki la au, ona kua uma te kō hukehukeagia lelei o nā mea uma iēnei mai te kāmataga, ke kō tuhituhia fakalelei ki lalo nā mea iēnei mo tau afioga.